

LAKATOS ARTUR LÓRÁND

A MAGYAR NYELVŰ FELSŐOKTATÁS TÚLÉLÉSE KOLOZSVÁRON (1944–1945)

*Erdély magyar egyeteme csak akkor fog fennmaradni,
ha tudományos színvonala nem lesz kikezdzhető.*

Bevezetés

■ Csátári Dániel 1968-ban jelentette meg a kor szellemében íródott könyvét a második világháború utolsó hónapjainak magyar–román viszonyairól. A Csátári-féle metaforát talán nem túlzás fokozni, és ha általában véve forgószélhez hasonlítjuk azokat a veszedelmes viszonyokat, amelyekbe az erdélyi magyarság a frontátvonulás következtében került, nyugodtan beszélhetünk tornádóról, ha a kolozsvári magyar egyetem helyzetéről beszélünk. Tanulmányomban e viszonyokat tárom fel, vagyis annak a folyamatnak a hátterét, melynek következtében a Ferenc József Tudományegyetemből Bolyai Egyetem lett, és ez által, túlélve az impérium- és rendszerváltást, az önálló kolozsvári magyar felsőoktatás is megmaradt.

A frontátvonulás körülményei

■ Annak ellenére, hogy a Vörös Hadsereg előretörésével új és átmenetileg mindenképpen új nehézségeket eredményező konjunktúra teremtődött, a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem felelős vezetősége visszafogott reménységgel, ugyanakkor a kihívások nehézségének tudatosításával nézhetett a közeljövő elé. Az első ilyen, a frontátvonulással és az ezt követő impériumváltással együtt járó kihívás maga a kiürítési rendelet volt, amivel az akkori magyarországi vezetés az erdélyi magyar civil lakosságot tervezte mentesíteni a háborús nehézségek és a

Az Egyetemi Tanács szeptember 15-i ülésén határozta el, hogy tekintettel a kolozsvári magyarság minden társadalmi osztályhoz és vallásfelekezethez tartozó képviselőinek kérésére is helyén marad, és osztozik az erdélyi magyarság sorsában.

valószínűsíthető szovjet és román megtorló akcióktól. Maga a kiűritési rendelet a *Keleti Magyar Újságban* jelent meg, 1944. szeptember 15-én.¹ Voltak is, akik a front elől elmenekültek, a többség nagy része azonban a helyben maradás mellett döntött.²

Ahhoz, hogy az egyetem testületileg és dolgozóinak legnagyobb része is helyben maradt, döntő szerepe lehetett az egyetem vezetőségének. A rektori funkciót ekkor Miskolczy Dezső töltötte be, aki mellett elődje, Buza László rektorhelyettesként szolgált.³ A konzervatív értékrend, amivel a náciellenesség is együtt járt, alapvetően meghatározta az egyetem emblematikus professzorainak értékrendjét, és ennek nyíltan tanújelét adták a német megszállás alatt is. Ennek megfelelően írhatja Miskolczy Dezső 1944 végén a Magyar Népi Szövetségnek címzett válaszlevelében többek között a következőket:

„Hiszen köztudomású, hogy az egyetemi tanács a múlt évben is biztosította a közvélemény és az egyetemi ifjúság türelmetlen és követelő magatartása ellenére zsidó hallgatók részére az előadások és a gyakorlatok látogatását, a román hallgatók elleni tüntetések alkalmával nyíltan leszögezte: nem tűrheti el, hogy nemzetisége miatt bárkit személyébe bántódás érhet. Azokat a törekvéseket, hogy az egyetem saját céljaira igényeljen zsidóktól elvett ingatlanokat, kifejezetten azzal az indoklással utasította el, hogy az egyetem nem fogja zsidó ingatlan után kinyújtani a kezét. Midőn az e. i. rektor választása alkalmából az egyik elektor (Baráth Tibor) a miniszterelnök-helyettes nyilatkozatát akarta felolvasni, hogy ezzel az elektorokat befolyásolja, az akkori rektor, aki a tanácsnak jelenleg is tagja, az egyetemi szabályzatra hivatkozva erre nem adta meg az engedélyt. Kijelentette azonban, hogy ha az elektorok közül valaki mint magánember meg akarja ismerni a miniszterelnök-helyettes nyilatkozatának a tartalmát, felfüggeszti az ülést, s ezt lehetővé téve, nem akadt az elektorok közül senki, aki a nyilatkozatra kíváncsi lett volna.”⁴ El lehet játszani a gondolattal, hogy mi lett volna, ha Miskolczy Dezső és Buza László helyett a későbbiekben háborús bűnősként nyilvántartott és élete végéig emigrációba kényszerült Baráth Tibor kénytelen rektorként fogadni a bevonuló Vörös Hadsereget... valószínű, hogy az egyetem sorsa is sokkal rosszabbul alakulhatott volna, ugyanis Miskolczy és Buza tett jó pár olyan dolgot, amik kivívhatták a szövetségesek megbecsülését. Így például 1944. augusztus 29-én Miskolczy Dezső részt vett az Erdélyi Magyar Tanács megalakulásában, mely a németellenes jobb- és baloldali magyar értelmiségieket és közéleti személyiségeket foglalta magába.⁵ Ugyancsak ő 16 zsidót utalt be Prach Vilmos adjunktusával a gettóba hurcolás elől az ideggyógyászatra, és ott tartották őket a németek kiszorításáig, megmentve ezeket az embereket a deportálástól.⁶ Buza László is a maga során még májusban is támogatta a zsidó tanítványokat, így Székely Lili május 6-án védett, és május 30-án állították ki diplomáját.⁷ A mentésből kivette részét az orvosi kar dékánja, a belgyógyászként dolgozó Haynal Imre professzor is. Mikor a ténylegesen beteg Mózes Szerént erőszakkal akarták elhurcolni a csendőrök a gettóba, Haynal azzal érvelt, hogy kísérletezik rajta, ennek következtében pedig Mózes Szerén a klinikán maradhatott és megmenekült.⁸ Sajnos ezek az egyéni erőfeszítések nem lehettek elegek a zsidó lakosság megmentésére, de példamutatásként méltó emléküket megőrizni az utókor számára, mivel tetteik nemcsak emberségesek voltak, hanem személyükre nézve kockázattal is járhattak, gondolunk itt – a teljesség igénye nélkül – a Gestapo által meggyilkolt Kovács Katona Jenő vagy az újságíró Nagy József sorsára.

A kiürítési rendeletről értesülve az egyetem rektori tanácsa gyűlést tartott, amin Miskolczy Dezső rektor és Buza László prorektor mellett az öt kar dékánjai vettek részt. E gyűlésen a kiürítési rendeletről a rektor a következőket mondta: „A hadműveleti kiürítés azt jelenti, hogy a polgári közigazgatási hatóságok és szervek, a vasúti stb. forgalomhoz szükséges berendezés és személyzet és maga a polgári lakosság is (kivéve az üdülő vendégeket és turistákat) helyén marad, a termelő munkát folytatni kell. Kiürítésre kerül ellenben a hatóságok és egyéb szervek intézeteinek, intézményeinek és üzemeinek berendezése, felszerelési tárgyai és készletei, ha azok a visszamaradó lakosság ellátása szempontjából nélkülözhetők. Kiürítendő az ott nélkülözhető és pótolhatatlan, valamint a bizalmas természetű iratanyag.”⁹⁹

Ugyancsak a rektori tanács jegyzőkönyveiből tudhatjuk meg azt, hogy többen is levélben keresték meg az egyetem vezetőségét a helyben maradást kérve. Ezek közé tartozott többek között gróf Teleki Béla, az Erdélyi Párt elnöke, aki szeptember 15-én a következő tartalmú levelet intézte az egyetem vezetőségéhez:

„Magnifice Rector,

Arról értesültem, hogy a kolozsvári I. Ferenc József Tudományegyetem előkészületeket tett az elköltözésre. Mint az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet és a volt Erdélyi Párt elnöke ezzel kapcsolatban és az általam képviselt testületek nevében is azzal a kéréssel fordulok Méltóságodhoz, hogy egyetemünket tartsa itt Kolozsváron, és mindent kövessen el, hogy a tanév zavartalanul megkezdődhessék.

A kolozsvári egyetemet mindig Erdély egyetemének tudtuk, és Erdély magyarsága azt szeretné, ha az egyetem nem hagyná el Erdélyt. Romániának a szövetséges hatalmakkal kötött fegyverszüneti egyezménye nem döntött véglegesen Erdély és Kolozsvár sorsáról, s ezért jogfeladást jelentene, ha a magyar egyetem idő előtt átadná a helyét a románnak.

De gyakorlati szempontból is rendkívül fontos, hogy ifjúságunk itt folytathassa tanulmányait, amennyiben erre lehetőség nyílik. Különös jelentősége van annak is, hogy a klinikák itt maradjanak, és működésükben ne álljon be zökkenő, mert Kolozsvár és a vidék társadalma egyébként teljesen orvos nélkül maradna a legnagyobb háborús krízis és a bombatámadások idején.

A magam részéről és az általam képviselt egyesületek részéről a legteljesebb támogatást ígérhetem itt maradás esetére az egyetemnek és tanári karának ugyanerről a támogatásról biztosíthatom Méltóságodat abban az esetben is, ha az egyetem munkája az esetleges idegen megszállás következtében lehetetlenné válnék.

Fogadja Méltóságod őszinte nagyrabecsülésem nyilvánítását.
Gróf Teleki Béla s.k.”

Egy másik, rövidebb, tömörebb levél esetében pedig a helyben maradást kérők listája impozáns, talán magánál a tartalomnál is fontosabb:

„A kolozsvári magyar Tudományegyetem Rector Magnificusának,
Kolozsvár

Erdély magyar tudományossága és közművelődési élete iránti felelősségünk tudatában azzal a kéréssel fordulunk Magnificentiádhoz, hogy az erdélyi magyarság évszázados művelődési életének folytonosságának érdekében hasson oda, hogy Erdély magyar egyetemének tanácsa a háborús veszély előli menekü-

lés közepette se engedje magát semmitől és senkitől befolyásolni abban az elhatározásában, hogy a lehetőség határain belül az öt tudománykar és az egyetemi intézetek Kolozsvárt maradjanak.

Kelt Kolozsvárt, 1944. szeptember hó 14-én.

Dr. Sándor Imre s.k.
 r. kat. Püsp. Helytartó
 Vásárhelyi János s.k.
 református lelkész-püspök
 Gróf Teleki Ernő s.k.
 felsőházi tag
 Dr. Boga Lajos s.k.
 pápai prelátus, kanonok, státusi előadó
 Járosi Andor s.k.
 ev. püspöki megbízott
 László Dezső s.k.
 ref. lelkész
 Dr. Tavaszy Sándor s.k.
 ref. teol. tanár, püspökh.
 Maksay Albert s.k.
 ref. teol. tanár
 Nagy András s.k. ref. teol. tanár
 Nagy Géza s.k.
 az Erdélyi Múzeum Egyesület titkára
 Mikó Imre s.k. orsz. képviselő
 unitárius felügyelő gondnok
 Tamási Áron s.k.
 író, a Magyar Tudományos Akadémia tagja
 v. Szász István s.k.
 az EMGE ü. v. elnöke
 Vita Sándor s.k.
 orsz. képviselő
 Végh József s.k.
 az Újságíró Egyesület elnöke
 Gróf Teleki Béla s.k.
 az Erdélyi Párt és az EMGE elnöke.”

A kolozsvári szakszervezetek részéről pedig 1944. IX. 18-án a következő levél érkezik:

„Rektor Úr!

A kolozsvári munkásság örömmel és megnyugvással veszi tudomásul, hogy a helybeli magyar tudományegyetem a fejetlenség és a felelőtlen menekülés napjaiban is helyén marad, és vállalja azt a hivatást, mellyel mind az erdélyi magyarságnak, mind Erdély lakosainak általában is tartozik.

A kolozsvári magyar egyetem az egész társadalom számára példát adott arra, hogy tudományos és közintézményeinknek, különösen a kórházaknak, minden körülmények között is zavartalanul folytatniuk kell működésüket.

Kérjük Rektor Urat, szíveskedjék az egyetemi tanács közismert határozatának minden tekintetben érvényt szerezni, hogy az erdélyi magyarság legfőbb kulturális intézménye sem személyben, sem felszerelésben hiányt ne szenvedjen.

Tisztelettel

A kolozsvári szakszervezetek

Zoltán Ferenc s.k.

Szepesi Sándor s.k.

Lakatos István s.k.”¹⁰

Ugyanakkor meg kell jegyeznünk azt is, hogy habár az egyetem vezetősége és az alkalmazottak nagy része a helyben maradást választotta, ezt nem tették kötelezővé. Október 7-én megjelent két hirdetés. A lakosságnak saját érdekében a város elhagyását ajánlja, „tekintettel azokra a veszélyekre, amelyek az átmenetileg elfoglalt területekről érkező hírek szerint a lakosságot ellenséges megszállás alatt fenyegetik”, illetve „főleg a fiatalabb nőket az ellenséges megszállás esetén veszély fenyegeti, a Kolozsváron maradást rájuk nézve sem teszi kötelezővé, még abban az esetben sem, ha az itt maradásra kötelező nyilatkozatot adtak. Felhatalmazza őket, hogy a várost tetszésük szerint azonnal elhagyhassák.” Ezeket Miskolczy Dezső is közölte.¹¹ Ugyanakkor az anyagi javak tekintetében sem volt minden egyértelmű. Legalábbis erre utalnak a rektori tanács jegyzőkönyvében található következő részletek:

Egy, a kiürítésről szóló jelentés az egyetemi tulajdon kapcsán a következőket is tartalmazza: „időközben jelentették nekem, hogy a pályaudvarhoz igyekvő kocsik az egyetem értékeit tartalmazó ládákat útközben ledobják és elszöknek úgy, hogy a ládák tartalmát az utcákon fosztogatni kezdték. Haynal dékán úr erélyes közbelépésére sikerült a ládákat az érdekelt klinikákra nagyobb veszteség nélkül visszaszállítani”, illetve „jelentésem szerkesztése közben jelentik, hogy a pályaudvaron be nem rakható egyetemi küldeményeket feltörték és fosztogatják. A szükséges intézkedéseket megtettem.”¹²

A helyzet áttekintését a Miskolczy Dezső által 1944. december 26-án írott jelentés utólagosan is áttekinthetővé teszi:

Az Egyetemi Tanács szeptember 15-i ülésén határozta el, hogy tekintettel a kolozsvári magyarság minden társadalmi osztályhoz és vallásfelekezethez tartozó képviselőinek kérésére is helyén marad, és osztozik az erdélyi magyarság sorában. Erről a határozatról a rektor a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztert táviratilag kívánta értesíteni, de a táviratot a távirahivatal nem vette el. Így az éppen Budapestre induló gróf Teleki Bélát kérte fel az idevonatkozó felterjesztésének a miniszterhez juttatására.

Teleki Béla gróf Budapestről visszatérve közölte a rektorral, hogy a miniszter nagy elismeréssel vette tudomásul a tanács itt maradásra vonatkozó határozatát, és megígérte, hogy az itt maradáshoz minden nyújtható segítséget megad. Tényleg történt is Teleki Béla gróf útján gondoskodás arról, hogy az egyetemnek 1 000 008 P(engő). rendelkezésére álljon.

Szeptember 25-én megjelent Kolozsváron Tury Sándor Kornél jog- és államtudományi kar már előbb eltávozott dékánja, s mint miniszteri biztos az összehívott tanároknak átadta a miniszter bizonyos üzeneteit. Tury nyilatkozatai alkalmasok voltak az itt maradt professzorokban aggályokat támasztani az iránt, hogy a miniszter helyesli-e az itt maradásra vonatkozó tanácsi határozatot. Ezért a rektor magával Turyval felterjesztést küldött a miniszterhez, s kérte őt, hogy a

szeptemberi 15-i határozatra vonatkozó állásfoglalását a tanáccsal mielőbb írásban közölje.

Erről érkezett meg a miniszter szeptember 28-án 60923/1944 IV. sz. alatt kelt rendelete, mely az itt maradásra vonatkozó határozatot kifejezetten jóváhagyja s kijelenti, hogy „a kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetem egyedül illetékes hatóságaként az egyetem székhelyén maradt tanácsot fogja tekinteni”. Ez a rendelet a jogalap, melyen az egyetem az október 11-én bekövetkezett szovjet megszállás után is folytatja működését.

Az egyetem rektora a Magyar Nemzeti Bank útján 2 000 000 P-t kapott kiadások fedezésére. Ebből mindenekelőtt visszafizette a Teleki Béla gróf útján kapott 1 000 000 P-t, majd folyósította minden alkalmazott részére 3 havi illetményét 1944. december 31-ig bezárólag. Ezenkívül kifizetést nyertek a kolozsvári szállítók esedékessé vált számlái a fennmaradó összeg 750 000 P. pedig három kolozsvári pénzügyintézetben nyert elhelyezést. A megszállás után ezeknek az összegeknek a visszafizetését csak igen kis mértékben sikerült biztosítani.

A szovjet csapatok bevonulásakor az egyetemi intézmények semmi lényeges kárt nem szenvedtek.¹³

Mint ahogy ez a jelentésből is kiderül, a vezetőség döntése a budapesti döntéshozók tetszését is megnyerte. 1944. szeptember 24-én a rektor beszámol a Tanácsnak arról, hogy a kormány miniszterei nagy elismeréssel fogadták a rektori tanács helyben maradási határozatát.¹⁴ A frontátvonulást követő átmeneti hatalmat képviselő észak-erdélyi Végrehajtó Bizottság a legfontosabb célkitűzései között tartotta számon a kolozsvári magyar egyetem működését, és a Magyarországról meghívott oktatók megőrzését.¹⁵ Ami jót jelentett a megszálló szovjethatalommal való viszonyban.

Viszony a megszálló Vörös Hadsereggel

■ Kolozsvár nyílt várossá nyilvánítását és a német és magyar csapatok visszavonulását követően a Vörös Hadsereg bevonult a városba, és kezdetét vette a szovjet megszállás időszaka.¹⁶ A szovjetekkel együtt megérkeztek a román államhatalom képviselői is, de nem sokáig maradtak, ugyanis rövid időn belül sor került Észak-Erdélyből történő kiutasításukra, és egészen a Groza-kormány hatalomra kerüléséig, a román közigazgatás nem is tért vissza erre a területre.

Október 12-én egy román csendőrkülönítmény beszállásolta magát a belgyógyászati klinikára, és eltávolították a magyar nyelvű feliratokat, majd 14-én megérkezett Iuliu Hațieganu is az egyetemi küldöttséggel, megpróbálván erőszakkal átvenni az ingatlanokat – erről még a későbbiekben lesz szó. A városparancsnok ezek hírére elrendelte, hogy a román egyetemi személyzet és a csendőrség hagyja el 24 órán belül a várost a román kormány és értelmiség minden lobbitevékenységének mellőzésével. Vincze Gábor két feltételezéssel él: egyrészt a klinikák tele voltak szovjet sebesültekkel, és nem engedhették meg, hogy a klinikai munkákban zavar támadjon, másrészt pedig nem kívánták, hogy a román bosszú nemzetiségi összecsapásokhoz vezessen, ami szabotálná az előrenyomuló hadsereg utánpótlását.¹⁷ Mindenesetre, ez a néhány hónap katonai, majd polgári közigazgatás, aminek a Vörös Hadsereg parancsnokságának – és ezen keresztül a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak – felelősséggel tartozó Észak-erdélyi Központi Végrehajtó Bizottság a vezető ereje, lehetővé tette bizonyos folyamatok alapjainak rögzítését, amik a román közigazgatás visszatértét követően is meg-

határozták az ismét kisebbségbe kerülő magyar közösség életét.¹⁸ Demény Dezső is a vele készített életútinterjúban arról beszélt, hogy Miskolczi és Buza a román kilakoltatási szándék ellen a szovjetektől kértek védelmet, és a szovjetparancsnokság a felek meghallgatását követően utasította a román egyetem vezetőségét a Szebenbe történő visszatérésre.¹⁹

Az, hogy a Vörös Hadsereg képviselőivel, minden konjunkturális kényszerrel számítva, az egyetem vezetősége megtalálta a gördülékeny kommunikáció módját, kiderül a dokumentumokból is. Így például az 1944. november 11-én megtartott gyűlésen az elnöklő rektor többek között megállapítja, hogy „a megszálló szovjet katonai hatalom parancsnokának a kultúra ügye és a nemzetiségek joga iránt tanúsított különös megértése folytán az egyetem a megszállás óta is zavartalanul folytathatja munkáját. Mindössze az előadások megtartása ütközik a háborús helyzet folytán egyelőre nehézségekbe. Ezek a nehézségek részint dologi, részint személyi természetűek.”²⁰ Egy, a prefektushoz intézett levelében pedig a következőképpen méltatja a rektor a szovjet hatóságok hozzáállását:

„Az egyetem tanácsát, tanári karát s az egész magyar közvéleményt igen nagy örömmel töltötte el, hogy a Vörös Hadsereg parancsnoksága lehetővé tette Koltovszvárt a magyar egyetem továbbműködését. Ebben fényes bizonyítékát látta annak, hogy a nemzetiségi jogok elismerése, a kultúra támogatása és a tudomány iránti tisztelet, a szovjet kormányzati politikájának kiemelkedő jellemző vonásai. Bizonyos, hogy ez a tény nagymértékben megszilárdította azt a teljes bizalmat, mellyel a magyar közvélemény a szovjet katonai parancsnokság kormányzati működését kíséri.

Ezt a bizalmat rendkívüli módon megerősítette az is, hogy az Észak-Erdélyt megszálló katonai hatalom a legteljesebb mértékben ragaszkodik a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló hágai egyezményhez, s ott, ahol ennek elháríthatatlan akadálya nincs, tiszteletben tartja az ország hatályban lévő jogszabályait.”²¹

Lehetőségei keretei között az egyetem több gesztust is tett, teljesen saját kezdeményezésésként, a szovjet kulturális élet irányába. 1944. december 23-án, az Erdélyi Nemzeti Múzeum és az Erdélyi Tudományos Intézet folyóirataiból juttat az egyetem az orosz parancsnoksághoz, „azzal a céllal, hogy azokból egy példányt a kijevi múzeum kapjon, egyet pedig egy másik múzeum”. Valamint hozzáteszi a következőket is:

„Közismert tény, hogy nekünk a Kr e. 3-ik évezred közepétől kezdve szoros kulturális kapcsolataink vannak Oroszországgal, és nagyon kívánatos volna, hogy ha a mi múzeumaink és az orosz múzeumok között tudományos kapcsolatot lehetne létesíteni. Ennek vannak előzményei a Gróf Széchenyi Béla és Gróf Zichy Jenő oroszországi expedíciói révén. Vannak közös problémáink melyeket csak közös erővel tudunk megoldani. Ezt a célt szolgálják az ide mellékelt munkák is.”²²

Utólag már anekdotaszerű epizódnak tűnhet, az adott közegben azonban komoly fejtöréseket okozhatott a szakkifejezés-használat esete Buza László szakmai szövegei kapcsán. Mint az iratokból kiderül, a szovjetek helyi szövetségesei igencsak nehezményezték, hogy a szeptember 15-re datált vezetőségi gyűlésről szóló jegyzőkönyvben a közeledő szovjet bevonulás „ellenséges megszállás”-ként került be. A január 20-i ülésen megfogalmazza az egyetemi tanács a védekezést az egy nappal korábban a Központi Tanácsadó Testület gyűlésén elhangzott vádra, hogy a szeptember 15-i jegyzőkönyvben az „ellenséges megszállás”

használata miatt. Valószínűleg Buza László érvelését tartalmazza a jegyzőkönyv, mely a következőképpen hangzik:

„Megállapítja az egyetemi tanács, hogy ez a vád minden alapot nélkülöz. Az 'ellenséges megszállás' kifejezés a hágai egyezmény által használt jogi műszó s az a szóban forgó jegyzőkönyvben mint ilyen szerepel.

A szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló hágai egyezmény 42. cikke a következőképpen szól: 'megszállottnak kell tekinteni azt a területet, amely tényleg az ellenség hadseregének hatalmába került'. Az ellenséges megszállás rövidített formája az ellenséges hadsereg által történt hatalomba vételnek. A szeptember 15-i jegyzőkönyvben más kifejezés nem is volt használható. Minden jelző nélkül megszállásról beszélni azért nem lehetett, mert a jelzett időpontban Kolozsvár már tényleg megszállás alatt volt.

Éppen ezért nem lehetett használni az 'idegen megszállás' kifejezést sem, mert nyilvánvaló, hogy a német haderő szintén idegen volt, viszont a nemzetközi jog értelmében nem volt 'ellenséges', mert a kérdéses időpontban Magyarország és Németország között nem volt hadiállapot. Végül az orosz vagy a szovjet kifejezést sem lehetett használni, mert nem volt bizonyos, hogy Kolozsvárt nem a román kir. hadsereg csapatai fogják-e megszállni.²³

Hogy érzelmi alapon ezt a fajta szakmai érvelést a nehezményezők nem fogadták el, bizonyíték az, hogy Buza László még 1945 márciusában is magyarázkodni kényszerül az ügy kapcsán. Ennek illusztrálására közöljük az alábbi dokumentumot, melyben az érintett a magyar nyelvű kommunista helyi lap, az *Erdélyi Szikra* cikkére reagál:

„Rector Magnifice!

Az Erdélyi Szikra c. hetilap 1. számában cikket közöl az egyetemi kérdésről s ez a cikk a többek között a következőket tartalmazza:

»Azon kívül igen erélyesen fel kell hívnunk a kolozsvári Egyetemi Tanácsnak a figyelmét arra, hogy az itt székelő szovjet csapatok nem 'megszálló csapatok', még ha ezt a kifejezést egyes nemzetközi jogszabályok helyesnek is találják. Számunkra a Vörös Hadsereg felszabadító hadsereg, és nem tűrünk senkitől sem más meghatározást. Követeljük, hogy az egyetem jegyzőkönyveiben ez a kifejezés többet ne fordulhasson elő és az Egyetemi Tanács szögezze le határozat formájában, hogy ennek a kifejezésnek a használatát elítéli és ezen kifejezés használatáért felelősöket megbünteti!«

Mivel az Egyetemi Tanács szóban forgó nyilatkozata a 'megszálló hadsereg' kifejezést az én szövegezésemben használta, a cikknek büntetést követelő pontja rám vonatkozik. Legyen szabad azért, mielőtt a kérdés esetleg az Egyetemi Tanácsot foglalkoztatná, Magnificentiad előtt leszögezni a következőket:

A 'megszálló hadsereg' (occupant, l'armée qui occupe un territoire, an army of occupation) kifejezés nemzetközi jogi műszó. A szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló hágai egyezmény használja, pontosan annak a helyzetnek a megjelölésére, melyet a Vörös Hadsereg Észak-Erdélyben betölt. Az idézett cikk tehát egy tételes nemzetközi jogi fogalom használatát akarja eltiltani, s ezzel nyilván ellentétbe kerül a nemzetközi joggal. Ez annál inkább figyelmet érdemel, mert Észak-Erdélyben ma a közhatalmi rend közvetlenül a nemzetközi jogon alapszik, s a Vörös Hadsereg illetékes parancsnokai minden lépésükkel a nemzetközi jogot alkalmazzák.

A cikk úgy látszik, ellentétet képzel a 'megszálló hadsereg' és 'felszabadító hadsereg' kifejezések közt. Ez az elképzelés minden állapotot nélkülöz. A megszálló hadsereg jogi műszó, a felszabadító hadsereg kifejezésben viszont értékelés foglaltatik. Mint ilyennek ellentéte a 'leigázó hadsereg' kifejezés. Az egyetemi tanács, ha jogi vonatkozású kérdésekben a megszálló hadsereg jogi műszót használta is, a Vörös Hadsereget a legmélyebb hálával tartja saját szempontjából is felszabadítónak, már csak azért is, mert amikor a Vörös Hadsereg intencióival ellentétben mások pár órára parancsszóval birtokba vették az egyetemet, a Vörös Hadsereg volt az, mely ennek az állapotnak megszüntetésével az egyetemet ez alól is felszabadította.

Megjegyzem végül, hogy az egyetemi tanács akkor használta a 'megszálló hadsereg' kifejezést, mikor ellentétes felfogásokkal szemben annak a hatalomnak a teljességét és kizárólagosságát kívánta hangsúlyozni, mellyel a Vörös Hadsereg a hágai egyezmény szerint az egyetemet illetőleg is rendelkezik.

Kolozsvár, 1945. március 9.

Ószinte tisztelettel

Buza László

e. i. prorektor.²⁴

Valószínű, hogy Buza és sok kollégája is kiegyezett volna azzal, hogy ha egy szakkifejezés körüli interpretációs vita lett volna a kolozsvári magyar egyetem legnagyobb problémája. Ugyanis a román restaurációs tervekben nem feltétlenül kapott helyett az egyetem Kolozsváron maradása, és a magyar kisebbségi politikai baloldal is kihívásokat generált.

■ JEGYZETEK

1. Keleti Magyar Újság 1944. szeptember 15. 4.
2. A frontátvonulás és ennek Kolozsvár városára vonatkozó következményei kapcsán lásd: Lakatos Artur: *A frontátvonulás Kolozsváron és ennek következményei*. Székelyföld 2013/8. 100–130.; Csucsuj István: *Kolozsvár 1944 őszén*. In: *Uó: Sokarcú örökség*. Kriterion Könyvkiadó, Kvár, 2012; Murádin János Kristóf: *A megtizedelt város*. Korunk 2004/10. 57–65.
3. A korban érvényben lévő szabályok értelmében a rektori mandátum egy évre szólt.
4. A dokumentumról a későbbiekben még több szó esik majd. A forrás adatai addig is: Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Fiók (a továbbiakban: ROLK), 1. sz. doboz. Dosar 1/1944. Rektori Tanács ülései és értekezletei. 322.
5. Csátáry Dániel: *Forgószélben. (magyar-román viszony 1940–1945)*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1968. 410.
6. Lówy Dániel: *Sárga csillag Kolozsváron*. Koinónia Könyvkiadó, Kvár, 225.
7. Lówy: i. m. 306.
8. Lówy: i. m. 377.
9. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz Dosar1/1944. f 1-2.
10. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 117-119.
11. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 60-61.
12. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 136.
13. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 597-598.
14. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 138.
15. Ioan Tomoiogă: *Analize asupra propagandei comuniste in regiunea Cluj (1945–1965)*. Editura Napoca Star, Cluj/Napoca, 2016. 33.
16. Ennek kapcsán lásd: Lakatos Artur: *A szovjet katona képe az 1944–1945-ös kolozsvári emlékezetben*. Korunk 2010/10. 70–76.
17. Vincze Gábor: *Illúziók és csalódások*. Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999. 40–41.
18. Erre az időszakra vonatkozóan lásd, a teljesség igénye nélkül: L. Balogh Béni: *Impériumváltások Erdélyben és az 1944–1945-ös fordulat*. Korunk 2015/5. 72–77.; Sinkovitz Ákos – Tornai Csongor Gáspár: *Észak-Erdély közigazgatási helyzete a második világháború után*. Honismeret 2020. 48: 6. 112–115.; Marcela Sălăgean: *Administrația sovietică în Nordul Transilvaniei*

(noiembrie 1944 – martie 1945). Centrul de Studii Transilvane/Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2002.

19. Jakabffy Elemér Kortörténeti Tár (Kolozsvár) kéziratára. K 66-os számú dosszié. Beszélgetés Demény Dezsővel. f 11.

20. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 66.

21. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 481.

22. ROLK. Bolyai Fond 1. sz. doboz f. 476.

23. ROLK. Bolyai Fond 1. sz. doboz f. 643.

24. ROLK. Bolyai fond. 2. sz. doboz. f 17–18.

